

A man with a mustache, wearing a dark jacket and light-colored trousers, is seated and playing a stringed instrument, likely a baglam, in a room with a large tapestry of a mountainous landscape in the background. The tapestry depicts rolling hills, snow-capped mountains, and small houses. The man is looking down at his instrument with a focused expression. The lighting is warm and intimate.

İRFAN TÜRKÜLERİ

ENDER DOĞAN

NADOLU, etimolojik kökeni itibarı ile 'güneşin doğduğu yer' anlamına gelen 'Anatolia' kelimesine dayanır. Anadolu'ya 'güneşin yükseldiği yer' de denmiştir. Anadolu dediğimiz zaman, sınırları aşan bir anlam haritası karşımıza çıkıyor. İrfan coğrafyamız açısından bakacak olursak Anadolu, şehirlerin, ülkelerin sınırlarını aşan birçok kültürün içerisinde harmanlandığı, mayalandığı bir alanı ifade etmektedir. Anadolu, tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Sanata, felsefeye, mimariye ve musikiye asıl rengini veren, adeta damgasını vuran, eski töremizin ve dinimizin getirdiği medeniyet ve kültürdür.

Topraklarında önemli tecrübe ve birikimleriyle insanlığa örnek olacak bir hayat inşa eden Anadolu'da yükselen ilim ve irfan medeniyetinin farklı taşıyıcı unsurları vardır. İrfanın aktarımı, yayılması ve kökleşmesinde ilmin olduğu kadar sanatın da payı büyüktür. Bu intikal sürecinde diğerlerinin yanında musiki de önemli bir vasıta olarak karşımızda durmaktadır. Anadolu'da halk irfanının teşekkülünde âşıkların, sufilerin nefes sahibi olması dolayısıyla halk nezdinde irfanın en önemli aktarım vasıtalarından biri de türkülerimizdir.

Türküler tohum gibidir, gönül toprağına ekilir, vakti geldiğinde filizlenir, büyür, meyve verir; hem söyleyene hem de dinleyene yoldaş olur. Zaman olur, yaraya merhem, derde derman olur. Türkü; özümüzdür, her dem ta-

zedir, diridir, can taşır. Bir medeniyet tasavvurunu olabildiğince somutlaştırır ve idrakimize sunan ruhumuzun dilidir onlar. Anadolu insanının gönlüne dolan irfanî hissiyatın, küpünden sızan bal gibi enfüsten âfâka doğuşunun ifade biçimidir türkü. Anadolu'nun sesidir: sazla, sözle nesiller boyu hayat tarzına dönüşmüş bir irfanın ifadesidir.

Türkülerin doğuşuna kaynaklık eden bir hayatîyet vardır ki bu, sanatçısını, onun hayatını, düşüncelerini şekillendiren bir idraki gerekli kılar. Kökü; binlerce yıllık tarihî, dinî, kültürel geçmişe dayanan irfanî değerlerden beslenir. Yazılı olmaktan ziyade sözlü olan hayatın içinde canlı olarak yaşayan bir kültüre sırtını yaslar. Bu, nesilden nesle bizatihi yaşanarak aktarılan bir kültürdür. İrfan kültürü, bir zihnî bilgi olmaktan ziyade arif gönüllü bilgi insanların gönlünde doğan, gelişen ve olgunlaşan bir marifeti ifade eder.

İrfan kavramının, varlığı, eşyayı, insanı, hakikati anlamaya dönük bir tavrı, bir üslubu, bir metodu olduğunu ve bu usulde akla kıyasla belli zihnî çıkarımların olmadığını, aksine belirli hedeflere ulaşmada kendine mahsus kaideleri ve pratik uygulamaları olan bir anlama çabası olduğunu görürüz. Bu yoldaki üslupta çeşitli halk topluluklarının tarihinde, kültüründe her aşamada tefekkürün izlerini bulabiliriz. Bir yönüyle bilgiye, bir yönüyle hikmete bakan irfan kültürü, milletimizin mensup olduğu medeniyet dairesinin ana omurgasını oluşturmaktadır.

İrfan kültürü, Anadolu insanının hayatı... Özdeyişlerin manilerle, ilahi-

lerin türkülerle iç içe geçtiği, kaynaştığı bu kültür, havzasında binlerce yılın mirası olan sanat, estetik ve bilgelik şaheserlerini oluşturmuştur. Geleneksel müziğin meşrebi vardır yani; bir çizgisi, bir kokusu, bir karakteri vardır.

İrfan medeniyetini inşa eden büyük ruhlar melal meşrepli hüznü âşıklardır. Bunlar Anadolu'ya tesir etmiş ve maya tutturmuş gönül sultanlarıdır.

Türkülerimizin içerdiği mesajlarla gelenekten, inancımızdan gelen temel hususlar geleceğe aktarılmaktadır. Batı dillerinde geleneği ifade için kullanılan *tradition* terimi, aynı zamanda 'intikal ettirmek' anlamını taşır. Dolayısıyla gelenekle sağlanan bu nakil biçimi, nesilden nesle aktarımın pratik, etkili, kalıcı ve en kamil biçimidir; aynı zamanda uyarıcı, öğüt verici ve eğitici niteliklere sahiptir.

Aşık Türabî'ye ait şu türküde idrakimize sunulan insani birçok kalıcı öğüt buluyoruz:

*Gel gönül gidelim aşk ellere
Murâdın yâr ise bir tane yeter
Fikreyle kıldığın amellerine
Hevâ-yı cehline efsâne yeter*

*Beyhûde işlerin terk eyle mutlak
"Küllü men aleyhâ fân" dedi Hak
Cihan bâkî değil hikmetine bak
Âriflere bir söz bahâne yeter*

Bu zengin irfan kültürü içerisinde "İrfan Türküleri" adını verdiğim eserlerin yıllardır izini sürmekte ve derlemeler yapmaktayım. Bu alandaki çalışmalarımıza başlangıç noktası

Sivas Susamışlar Konağında Yunus Karaca ve Mehmet Traşçı ile bir müzik akşamı.

oluşturan hadise, 1998 yılında Erzurum'da öğretmenlik görevi ifa ettiğim dönemde yörenin önemli kaynak kişisi ve icracısı olan merhum Raci Alkır ile yaptığımız muhtelif görüşmelerdir. Söz konusu görüşmelerin birinde merhum Alkır, halk müziği derleme çalışmalarının yapıldığı yıllarda derlemecilerin, dergahlar çevresinde okunan türkü karakterindeki ilahi, naat, güzelleme ve gazellerin kayıt altına alınması hususunda çekinceli davrandıklarını, bu alana iltifat etmediklerini gösteren bir hatırasını paylaşmıştır. Erzurum yöresinde görüşmeler yaptığım birçok mühim müzik adamının aynı doğrultuda düşünceler beyan etmesi ise bu yaklaşımı doğrulamıştır.

İdrakimizin aynası irfan türküleri, analarla dolu Anadolumuzun temiz toprağında ortaya çıkmış, ana sütü gibi temiz, saf ve samimi hissiyatın nağmeye bürünmüş hâlidir.

İrfan türküleri, Anadolu erenlerinin nefesiyle mayalanmış bir kültürün, her dem taze meyvesidir. Hayata kalp penceresinden bakışla söylenmiş türkülerdir. Her satırında derin manaların saklı olduğu hikmet sözleridir. Hz. Mevlana'nın; "Eski bir akıl size taptaze bir hayat bağışlar" sözünde anlamını bulmuştur.

Türkülerde irfanın aktarımı doğrudan açık ifadelerle değil semboller kullanılmak suretiyle yapılmıştır. Sembolik bir dil kullanılmak suretiyle, işaret, rumuz ve atıflarla yapılan anlatım biçimi türkülerde net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yani insan hayatına, duygu, düşünce ve inancına dair konular türkülerde dolaylı bir anlatımla ele alınmıştır. Bu bakımdan semboller kültürün, şifrelenmiş taşıyıcı kodlarını oluştur. Halk kültürünü yansıtan en önemli gösterge sayabileceğimiz halk türkülerinde kullanılan semboller, türkülerin taşıdığı zenginliğin yanı sıra irfan dünyamızın arka planını da gözler önüne sermektedir.

Örnek türkümüzde görüleceği gibi; atıflar yapılarak, söylenecek söz doğrudan ifade edilmemiş, arkasından dolanmak suretiyle mana pekiştirilerek sözün gücü arttırılmıştır:

*Gezsem de dünyânın dört bucağını
Vallâhi gözüme yine boş gelir
Gönül ârzü eder dostu cânını
Sızlar eski yaren gözden yaş gelir*

*El diyârı mesken olmaz insâna
Yürekten kul ise cânânın sana
Hâl bilmez insânı sararsan cânâ
Ağustos ayında başa kış gelir*

— Âşık Haşimî

Dergah ve tekke kültürü çevresinde şekillenen ve uzun yıllar büyük zorluklara rağmen meraklıları tarafından korunabilmiş bir müzik karşımızda durmaktadır. Tekke ve zaviyelerin kapatılması ile varlıklarını, kültürlerini, sohbet halkaları ve mevlit cemiyetleri gibi gayriresmi mekanlarda veya dernekler aracılığıyla sürdürmeye çalışan tarikatlar, geleneklerine ait usul, erkan ve musikilerini merasimleri aracılığı ile kuşaktan kuşağa aktararak korumaya çalışmışlardır.

Belli yörelerde bu meclislerde okunan müzik eserlerini; yöre ağızları, anonim yapısı, nağme, gırtlak, icra ve üslup bakımından incelediğimizde bunların halk kültürü içerisinde gelişmiş tasavvufi halk müziği eserleri olduğunu görüyoruz.

Ülkemizin belli dönemlerdeki sosyolojik, kültürel değişim ve dönüşüm maceralarını göz önünde bulundurduğumuzda bir takım toplumsal hayat tercihlerinin gereği olarak geleneği göz ardı eden bir yaklaşımın benimsendiğini görürüz.

Modernleşme amacıyla tarihî kültürel kodlarından uzaklaşan ve — toplum olarak fitratımıza uygun olmadığı hâlde— adeta eskiye dair ne varsa her şeyi bir kenara iten bir anlayışla, uzun yıllar üzerinde toplumsal mühendislik çalışmaları yapılmak suretiyle özümüze yabancı, fitratımıza aykırı bir 'çağdaş insan' tipi projesi çerçevesinde politikalar üretildi. Bu tür işler müzik başta olmak üzere geleneksel kültürümüze tamiri müşkül hasarlar verdi.

2015 yılında İzmir'deki derleme çalışmaları sırasında görüşülen Uşşakî Hüsnü Aziz Dedenin torunu Tahire Teyze (aynı yıl, 90 yaşında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur).

Tekke çevrelerinde ve âşıklık geleneği içerisinde üretilen bu eserler, bu toplumda yaşayan insanların en temel duygu ve düşüncelerini temsil etme adına söylenmiş eserlerdir. Biz bu eserlerle toplumun ruh kökündeki değerleri keşfedebiliyoruz. Arı, duru, yalın, açık ve anlaşılır, yapmacıklıktan uzak, samimi ve içten gelen sözleri ile “İrfan Türküleri,” derin, köklü, insanı onaran, insan ruhunu besleyen, yücelten, geliştiren mesajları taşımaktadır.

İrfan türküleri deyince arşivlerimizde var olan halk müziği eserlerinin bir kısmını alıp diğer kısmını dışarıda tutmak gibi ayrımcı bir anlayışımız olduğu anlaşılmasın. Türkülerimizin hemen hepsinin bir irfani tarafı var. Biz sadece repertuvara alınmamış, alan araştırmaları ve derleme çalışmalarında bilerek yahut bilmeyerek ihmal edilmiş ve dolayısıyla insanımızın gündemine taşınamamış bir müzik kültüründen bahsediyoruz. Adına “Tasavvufi Halk Müziği” de diyebileceğimiz bu türküler, gazeller, güzellmeler, ilahiler, ülkemizde, siyasal anlamda belli bir dönemin kültürel tercihleri neticesinde yapılmaya çalışılan toplumu değiştirme ve dönüştürme çabalarının gereği olarak ilgi gösterilmemiş, adeta yüz verilmemiş bir alanı oluşturmaktadır. Aynı şekilde İslami hassasiyet gerekçesiyle dinî-fıkhi bakımdan müzik konusu problemlili bir alan olarak değerlendirildiği için ulema tarafından da reddedilmiş bir kültür olarak tanımlanmıştır. Yani bu alan iki farklı cepheden de iltifat görmemiştir

Ülkemizin birçok yöresi hem güzel

sesli insanlar hem müzik eserleri bakımından bereketlidir. Erzurum, Harput, Erzincan, Urfa, Sivas, Diyarbakır, Kırşehir, Kütahya ve daha birçok yöremiz adeta memleketimizin konservatuvarları gibidir. Alandaki çalışmalarımızdan edindiğimiz tecrübeye dayanarak söyleyebiliriz ki, ne yazık ki hâlâ, kültürel mirasımızı oluşturan binlerce türkümüz, ilahimiz derlenmeyi, gün yüzüne çıkarılmayı, insanımızın istifadesine sunulmayı beklemektedir.

Sesli kültürümüzün güzel eserlerini bulmak, öğrenmek, dinleyicileriyle buluşturmak için yaptığımız çalışma ve gayretimiz devam edecek. Ancak geçmişimizle irtibatımızı sağlıklı bir şekilde kurabilmemiz için resmi kurumlarımızın ve ilgili devlet adamlarımızın güçlü bir iradeyle meseleyi acilen gündemlerine almalarını bekliyoruz.

TRT Müzik Dairesi Başkanlığınca geçtiğimiz yıl başlatılan türkü derleme çalışmaları takdir edilecek bir girişim; ancak burada arz etmeye çalıştığım tekkeler, dergahlar çevresi yine ihmal ediliyor maalesef. Bu alanda çalışma yapacak kişilerin müzik bilgisine ilaveten edebiyat, şiir, tarih, tasavvuf gibi alanlarda donanım ve bilgiye sahip olmaları icap ediyor. Ayrıca söz konusu çevrelere girebilmek o ka-

dar kolay değil... Yıllardır kendilerini gizlemek zorunda kalan bu çevrelerde müzik kültürü sınırlı bir çevre arasında icra edilmiş, dinlenilmiş, korunabilmiş. TRT'nin yahut Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün bu alana mahsus bir çalışma yapması gerekiyor. **Z**

Aşağıdaki QR kodunu okutarak bu yazı ile ilgili bir müzik videosuna ulaşabilirsiniz.

